

Оливера Цартовска Тачевска
Музеј на град Скопје

ЕКСТЕРНИ ДЕПОА КАКО МОЖЕН ИЗЛЕЗ ОД НЕСООДВЕТНОТО ЧУВАЊЕ И ТРЕТИРАЊЕ НА МУЗЕЈСКИТЕ ПРЕДМЕТИ

Во овој прилог се третира проблематиката на несоодветно чување по депоата на музеите во Македонија и состојбата на заситување на капацитетите на истите, што доведува до пренатрупаност на културното наследство по депоата. Трудот набројува и разгледува некои од понудените решенија кои се повеќе се развиваат како опција во светот.

Клучни зборови: културно наследство, депонирање, заштита, ризици, екстерни депоа.

Музејот како институција има три основни задачи: заштита на културното богатство, проучување на музеалната вредност на предметите и комуникација на артефактите со публиката. Заштитата на музејските предмети во музеите е императивна задача на музејското работење. Согласно правилниците за работа, во музеите основна цел е да се создаде прикладна средина за чување на предметите, со цел да се сопре или намали процесот на нивно физичко опаѓање. Со оглед на тоа дека станува збор за заштита во потесна смисла на зборот, заштитата на музејските предмети (Maroević 1990:5-10), главно се сведува на:

- Превентивна заштита, која има за цел да го сочува предметот во онаа негова целovitost во која е присутен како вредност;
- Заштита на материјалот преку конзервациски третман, како составен дел од сопирањето на процесот на физичко опаѓање на предметот, или пак реставрација што подразбира реконструкција на изгубените

делови од објектот. Тоа подразбира зацврстување на структурата на материјалот, преку внесување на нови материјали во постоечката структура кои помагаат да не дојде до понатамошно деградирање на обликот;

- Заштита на обликот, кое по правило се сведува на изработка на музејски копии во кои настојваме да фиксираме некој одреден временски момент од животот на предметот и неговиот изглед во тој момент.

Бидејќи превентивната заштита на предметите е од суштинското значење за музеите, тие треба да имплементираат одредени стандарди во целокупниот музејски објект, со што ќе го минимализираат физичкото оштетување на предметите, и на оние кои се изложени во салите за експозиција и особено на оние кои се депонирани по депоата на музеите. Просторот за складирање и чување на музејските предмети, би требало да се третира како простор од особена важност во музејската зграда, со оглед на тоа дека над 70% од културното наследство е депонирано по музејските депоа и таму најдолго престојува во својот музејски век. Затоа во депоата мора да бидат создадени соодветни услови, каде што депото е лесно достапно, пред сè заради лесно и безбедно внесување и изнесување на предметите, обележано со видлив систем за идентификација, со контролирани микроклиматски услови и мерачи на контрола на температура, влага, УВ зрачење и квалитет на воздух, со обработен план за ефикасна безбедносна и противпожарна заштита и каде се имплементирани соодветни техники на чување (Поцевска, 2015: 92). Но, имплементирањето на современите микроклиматски и безбедносни преддуслови, како и правилата на депонирање и чување на културното наследство во депоата во музеите во Македонија, се чини дека се најслабата и најболната точка на овие институции. Најголем дел од музејските депоа во нашите музеи се во подрумски депоа низ кои поминуваат доводни и одводни цевки, односно постои голем ризик на можно пукање и поплавување на материјалот, дел се со некоректно високи нивоа на влага, немаат контрола на температурата во просторот, без мерни инструменти, без контрола на светлина и УВ зрачење, без ракувачи на депоа, необучен кадар за работа во депоата, некои од депоата се сместени на позиции со тежок пристап, без планови за евакуација и стратегија за дејствување. Особено голем проблем е состојбата на немање доволно просторни услови и пренатрупаност на складираните предметин (Богоески, 2015: 115) Тоа е така заради тоа што, музејските институции во Македонија делуваат според традиционалниот концепт кој подразбира поседување на музејски збирки, сместени во доделената адаптирана или изградена музејска зграда, каде не се зема во обзир фактот дека музеите без престан акумулираат и складираат нови предмети, што подразбира исполнување на предвидените капацитети во некој даден момент.

Кога истите ќе се презаситат, никој нема решение што понатаму. Се чини дека музејските работници тежнеат да се прилагодат на настанатите состојби и да применат мерки на некаква идеална импровизација, додека за изнајдување на стабилни и конкретни решенија воопшто не се дискутира.

Со проблемот на исполнување на капацитетите и со брзото темпо на ширење и збогатување на музејските фондови се соочуваат и многу музеи низ светот и истите бараат различни начини како да се соочат со овие нови предизвици. Оваа проблематика активно се разгледува и решава уште од втората половина на XX век наваму. Таму каде што постојат просторни услови, најчесто се пристапува кон доградба на нови крила или анекси на музејот, заради обезбедување на капацитети за справување со новите потреби. Така, на пример, покрај големиот природонаучен музеј, изграден во Лондон во XIX век, во текот на 60-тите години на XX век, сè започнало со изградба на ново крило на музејот поради недостаток на простор. Сличен е примерот на доградба на ново крило на Музејот Викторија и Алберт, како и многу други примери во цела Европа (Maroević, 2002: 68).

Втора опција кон која се пристапило, особено во периодот на втората половина на XX век е дисперзирање на депоата, надвор од музејските згради, често во изнајмени или отстапени простории на други институции. Така, музеите, за да ја задоволат потребата на коректно и правилно депонирање на музејски предмети, често изнајмувале простори по:

- банкарските трезори. Така, на пример, Историскиот музеј на Србија, поради недостаток на простор за депонирање, своите највредни музејски артефакти ги има депонирано во Трезорот на Народна Банка, додека останатите музејски предмети им се распоредени по ходниците на разни министерства (www.blic.rs/kultura/vesti/vedostaje-izlozbeni-prostor)
- разни изнајмени простори кои поседуваат дел од пропишаните предуслови за безбедно складирање на музејските збирки. Примери на дисперзирани депоа, во најразлични простории има многу низ Европа. Така, Националниот музеј во Цирих, во моментот кога бил отворен во 1891 година, бил сместен во наменски изградена зграда, каде што имало доволно капацитет за сите музејски збирки и предмети, изложбени сали за постојана поставка, административен дел со канцеларии за вработените, па дури и за уметничко школо. Но, веќе во 30-тите години на XX век, со зголемувањето на бројот на предметите акумулирани во музејските збирки, дошло до смалување на просторот во депоата и започнало да се расправа за можно проширување на зградата. До крајот на XX век Националниот музеј на Цирих, располагал со 7 различни депоа разместени низ целиот град (Helena Stublić 2018: 67).

Поради недостаток на простор во музејските згради и потрага на нови локации надвор од музеите, се специјализирале и фирми кои нудат складиштен простор и транспорт на добра, кои обезбедуваат современи стандарди на складирање и обезбедуваат систем на безбедност на депонираниот материјал за соодветен месечен надоместок, како и систем на пакување и транспорт на предмети и добра, обезбедувајќи услуга на пренос на предмети со давање на гаранција на безбедност и сигурност. На пример најстарата таква фирма во Германија, Hasenkamp, поседува околу 40.000 м² на складиштен простор, распореден претежно во Германија и во останатиот дел на Европа, но поседува и складишта на Блискиот исток и Азија. Од овој складиштен капацитет кој го поседува компанијата Hasenkamp, околу 15% се изнајмени на музејски институции или архиви (<https://www.hasenkamp.com/en/company>). На таков чекор, за закуп на простор за складирање на музејски материјал во специјализирана фирма за складирање и превоз на добра, се одлучил и Народниот музеј во Белград во 2006 година, заради привремено дислоцирање на музејските депоа од зградата на Народниот музеј, со цел реновирање и модернизирање на истата. Бил склучен договор за соработка со компанијата Kunsttrans од Белград, европска приватна компанија која изнајмува простор за складирање на предмети и врши транспорт на истите по највисоки светски стандарди, надвор од градското јадро, откако било констатирано, од страна на музејски стручни лица, дека складиштето поседува оптимални услови за безбедност и добри микроклиматски услови за депонирање на музејските збирки. Согласно договорот, компанијата Kunsttrans презела обврска, во склад со условите одредени од Народниот музеј, да обезбеди простор за депонирање на музејските збирки за време на реновирање на музејот, како и систем на обезбедување и мониторинг заради заштита и безбедност, а за тоа Музејот требало да плаќа месечна закупнина од отприлика 35.000 евра. Траењето на договорот бил врзан со завршување на реконструкцијата, а како најкраток рок кој бил прецизиран, се наведува крајот на 2011 година (Vreme 1353, 8 decembar 2016/ kultura). Примерот на Народниот музеј во Белград, покажува колку е сериозен финансискиот ангажман од вакво изнајмување на простор кој нуди оптимални безбедносни и микроклиматски услови за заштита на музејското културно наследство. Доколку пак се примени изнајмување на простор кој не е наменски изграден како складиштен простор во кој се имплементирани стандарди за правилно складирање и безбедност, тогаш се појавуваат потешкотии во организациска смисла, како: трошоци за изнајмување на просторот, адаптација или трошоци околу имплементирање на одредени предуслови за пренамена на просторот за депо, трошоци околу обезбедување на нивоата за безбедност од повали и кражби, обезбедување на микроклиматски услови и слично. Тоа би подразбирало, исто така, голем финансиски ангажман заради адаптација како и голем ангажман на човечки

ресурси. Затоа, иако делува како можно решение за справување со очајната состојба на презаситеност на музејските капацитети, сепак истото се покажува како доста комплицирано и скапо решение, кое не секогаш ги задоволува сите потребни предуслови за безбедно депонирање на културното наследство.

Затоа во светот, а во последно време и во поблискиот регион се започнало со креирање на стратегии на градење на **објекти специјализирани само за складирање на музејски збирки**, кои се лоцирани надвор од кругот на институцијата, а често и надвор од градското јадро. Тој концепт на издвојување на депото од музејската зграда со цел на креирање на засебен, простор, специјализиран само за депо каде што основната идеја е да се исполнат оптималните услови и стандарди за комплетна заштита на музејските предмети, и каде што ќе се создадат приближно совршени услови за да се сопре процесот на уништување на предметите, а во исто време во организациска смисла ќе инкорпорира и план за натамошен раст и прогрес, станува успешна приказна за повеќе музеи во светот, а сега веќе и во регионот. Често, заради финансиска издржливост, во добар дел од примерите на градење на специјализирани објекти за складирање и чување на музејски збирки, може да се види дека тоа се објекти кои ги употребуваат повеќе музејски институции, како заеднички капацитети.

Еден од првите вакви објекти во светот, отворен во мај 1983 година, по две години изградба и десет години планирање, е американскиот Центар за поддршка на музеите на институцијата Смитсонијан (MSC), дизајниран да одговори на потребите за складирање, конзервација и истражување на колекциите на институтот. Сместен во Суитленд, Мериленд, приближно 10 км јужно од главниот град на САД.

Зградата има „цик-цак“ облик и содржи повеќе од 50.000 м² простор и е креирана за реализирање на мисијата на обезбедување на оптимална средина за зачувување и проучување на музејските колекции на Смитсонијан. Центарот за поддршка на музеите на институцијата Смитсонијан (MSC) е дом на био - збирките на Природонаучниот центар, Лабораториите за аналитичка биологија (LAB), Институтот за зачувување на музејските колекции на институтот Смитсонијан (MCI) и бројни одделенски колекции од Националниот музеј на природна историја. Во него се сместени и колекции од музејот Хиршорн, Националниот музеј на американската историја и Националните антрополошки архиви (<https://naturalhistory.si.edu/research/msc>).

Земајќи во предвид дека музејските колекции бараат стабилна средина, ослободена од разни агенси кои можат да ја влошат состојбата на предметите, архитектите на објектот создале дизајн кој ги одделува капацитетите за чување и складирање на предметите, од оние капацитети кои се потребни за истражување и конзервација. Центарот е составен од неколку

различни објекти во рамките на единствена структура. Во првиобитниот план биле изградени четири големи простории за складирање, „депоа“, кои обезбедувале стабилна и безбедна средина за долгорочно депонирање на музејските артефакти, а во април 2007 година бил изграден и петтиот оддел на источниот крај на МСЦ, каде што се сместени сите биолошки збирки на Националниот музеј на природна историја (25 милиони примероци) зачувани во течности, познати како „влажни колекции“, а во план е изградба на уште два оддели за складирање. Секое депо е приближно големо колку едно американско фудбалско игралиште и се издигнува во висина од три ката. Тие се дизајнирани единствено да бидат простории за депонирање на музејските колекции. Во нив има релативно малку капацитети за сервис за потребите на луѓето, освен оние што се потребни за безбедност и достапност на персоналот. Одделен и поразличен дел од делот за депонирање е лабораторискиот комплекс кој е дизајниран како двокатна зграда со канцеларии и лаборатории. Тој е дизајниран за специјализирано истражување и активности за конзервација и е лоциран во центарот на комплексот. Тука, луѓето и музејските колекции доаѓаат во контакт под контролирани услови, без да се загрозува средината во просториите за депонирање.

Одвојувањето на канцеларискиот / лабораториски комплекс од одделите за складирање е со голем централен коридор „улица“ која има шест метри ширина и се издига на целата висина на зградите, улицата е главниот премин за движење и на луѓето и на предметите од музејските колекции низ целиот комплекс. Музејски предмети од сите големини можат лесно да поминат низ овој коридор, од приклучокот за товарање, лоциран на еден крај на зградата до било кое место во рамките на комплексот. Лифтови лоцирани на аглите од депоата за складирање овозможуваат пристап од улицата до сите нивоа во депоата и до канцеларискиот / лабораторискиот комплекс. Објектот нема поткровје или подрум. Енергетската централа се наоѓа во првиот оддел кој е сместен на чело на улицата, со сите главни механички системи поставени на покривот. Улицата служи како 'рбетен столб за сите градежни системи. Напојувањето, пареата, водоводната линија, вентилацијата и комуникациските линии одат од енергетската централа надолу кон улицата, разгранувајќи се по потреба, кон сите капацитети на комплексот. Со тоа, може да се изврши одржување на системите без да се наруши безбедноста и заштита на програмските области. Понатаму, големи подобрувања и надградби во комуналните услуги може да се направат лесно, како што се зголемуваат потребите за овие услуги. Во целокупниот центар се вградени единици за воздух и вентилирање, апарати за специјално филтриран и климатизиран воздух, хепа - филтри кои отстрануваат 99,8% од честичките од воздухот и обезбедуваат средина без прашина, термостати и мерачи на влажност заради обезбедување на константни параметри на температура и влажност, а

имплементиран е и софистициран безбедносен и мониторинг систем и опрема за снимање, детектори за движење и слично (Vincent Wilcox, 1995: 18-22). Во скоро идеални услови за складирање, се сместени околу 54 милиони предмети од колекциите на Смитсоновијан Институтот, што до денес претставува еден од најголемите специјализирани центри за складирање на музејски колекции во светот, кој е изграден на начин што може да се доградува и дополнува со содржини, согласно потребите. Овој пример се покажал како доста успешен, функционален и оддржлив и истиот започнал да се развива и во Европа како начин на решавање на пренатрупаноста и нефункционалноста на заситените музејски капацитети.

Во Швајцарија, таков специјализиран центар за складирање на музејски збирки е лоциран во Афолтерн на Албис, каде старите воени објекти биле препознаени како одличен простор за реструктурирање и адаптација за специјализираниот Центар за складирање на збирки, каде што се сместени музејските колекции на Швајцарскиот национален музеј. Тој започнал со работа во 2007 година, а организациски е структуриран слично како моделот претставен погоре и исто така, со предвиден оперативен план за понатамошни развојни фази на центарот и доградби, заради намалување на финансиското оптеретување. Во првиот стадиум на развој, Центарот за складирање на музејските збирки се состоел од три паралелни објекти, кои меѓусебно се поврзани со широк коридор, кој претставува комуникациски канал меѓу објектите. Најголемиот од објектите содржи 10.000 м² простор и е простор за депонирање на предмети, вториот простор кој е на средина е конзерваторско – реставраторска работилница и лаборатории за конзерваторски истражувања и анализа на материјалите, а третиот објект е простор за корисници, за работа со предметите, документаторско одделение, библиотека со стручна литература и читална, како и простории за обука, стручна наобразба и семинари. Во целокупниот комплекс е обезбедена одлична функционалност, вграден е геотермален систем на греење и ладење со 30 отвори на длабочина од околу 250 метри, обезбедени се системи за оддржување на составот на микроклимата, противпожарна и противпровална заштита како и сигурносни планови за акција во случај на непогоди и катастрофи. Проектот вредел 28,5 милиони франци (Stublić, 2018: 68-71).

За насочување кон ваков концепт за сместување и заштита на музејските збирки, пишувал и професорот Иво Мароевиќ во книгата „Увод во музеологија“ во 1993 година, каде што навел: „Со оглед на сложеноста на инфраструктурата и на големите трошоци за оддржување на квалитетни простори за депонирање, можно е да се замисли дека повеќе музејски институции користат ист објект за депонирање, така што истиот би бил организиран на поголем простор и би бил изграден за да се користи на поекономичен начин. Не е неопходно просторот да биде под ист кров со

другите музејски содржини. Нивната дислокација е можна, а често и пожелна, со цел поквалитетно да се спроведат мерките на сигурност“ (Maroevič,1993:87). Но, единствени, на територијата на бивша Југославија кои направиле чекор кон успешно имплементирање на вакво решение се колегите од Словенија, кои го креирале најголемиот музејски комплекс за складирање и чување на музејски збирки на државните музеи во Пивка во Словенија. На основ на спроведената анализа за состојбата на депоата по музеите во цела Словенија, било констатирано дека постои нужна потреба за обезбедување на дополнителен простор за складирање на музејски материјал за Музејот на понова историја на Словенија, Техничкиот музеј на Словенија и Народниот музеј на Словенија, кои се јавни државни институции. На основ на изработка на детален оперативен план, попис на збирките по содржина, материјал и број на предмети, како и нагласените микроклиматски услови кои треба да се исполнат за заштита на различни видови материјали била изградена рамката за неопходната листа на опрема која треба да биде инкорпорирана во просторот, била одредена цената за селидба на музејскиот материјал, комуникациската рамка и програмска стратегија. Проектот бил финансиран Владата на Словенија, бил остварен од Министерството за култура на Република Словенија, а во склоп со средства и од Европските фондови за регионален развој за периодот 2007-2013, а било одлучено да се реконструира некогашниот воен објект бр.6 во Пивка и да се пренамени во Специјализиран простор за складираше и чување на музејските збирки. Реконструкцијата и пренамената на објектот чинела 2,6 милиони евра, а била завршена во 2017 година. Овој комплекс, со површина од 3.000 м², станал најголемиот музејски центар за депонирање на музејски предмети во Словенија. Објектот поседува два вида на депоа: затворени и отворени за јавноста (Uršič, 2018:76-79).

Како заклучок од овие примери, можеме да констатираме дека основањето на ваков специјализиран центар за депонирање на музејски збирки, претставува најоптималното решение за справување со предизвиците на новото време, со кои се соочуваат музеите во борбата за заштита на музејските артефакти. Функцијата на заштита на движното културно богатство, која е императив на музејските институции, се одвива несметано во ваквите специјализирани центри за складирање на музејски материјал и тоа во најдобри можни услови. Со тоа би се растеретиле депоата во музејските згради или пак во најдобар случај сосема би се ослободиле, дозволувајќи на музејската институција пренамена или пооптимално искористување на просторот во правец на развивање на останатите функции и активности на музејот. Работите околу грижата на предметите, непосредната заштита и конзерваторско – реставраторските активности се одвиваат во центарот за депонирање на збирките, а истражувачката работа се одвива и на двете

локации, и во музејот и во центарот, во зависност од конкретната потреба на кустосот.

И како крајна точка на согледување на состојбите во домашен контекст, неодољно се поставува прашањето дали создавање на ваков локален специјализиран центар за складирање на музејските збирки би бил решение на хаосот со пренатрупаните депоа во нашите музеи, и на безредието кое се отсликува во неимплементираноста на основни стандарди за депонирање во голем број музејски згради? Дали овој концепт е поекономично и пофункционално решение отколку решенијата за реновирање, санација и модернизирање на постоечките музејски депоа или пак градење на нови за секоја институција засебно. Накратко дали еден здружен специјализиран простор за депонирање на музејските колекции на повеќе музејски институции, кој би бил лоциран надвор од градското јадро, како специјално селектиран и дефиниран простор, кој дозволува просторно и организациско ширење и развивање паралелно со развојот на потребите и правилен архитектонски концепт кој ќе ги запази сите потребни организациски единици и техничка опрема која треба да биде имплементирана, може да биде реализиран во Македонија? Овој концепт делува како логично, поекономично и пофункционално решение од практиката на изнајмување на нови дисперзирани простории, во постоечки надворешни капацитети на други институции, кои подразбираат човечки и финансиски ангажман, а не секогаш ги исполнуваат сите потребни услови за правилно депонирање.

Користена литература

1. Maroević, Ivo, "Zaštita muzejske grade-temeljne odrednice", IM/1990,3/4/Tema broja, 5-10.
2. Maroević, Ivo, "Elementi za projektni program izgradnje muzeja", IM33(3-4) 2002, 67-73.
3. Maroević, Ivo, *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1933.
4. Stublić, H. "Zajednička čuvaoniza kao rešenje problema nedostatka prostora – primjer švicarskog centra zbirki u Affolternu na Albisu", *Muzeologija* 55, 2018, 64-74.
5. Uršič, I. "Čuvaonice državnih muzeja u Pivki – najveći muzejski čuvaonički kompleks u Sloveniji", *Muzeologija* 55, 2018, 75- 80.
6. Vincent Wilcox, U. "Detached storage: The Smithsonian Institutions's Museum Support Center Museum International" No 188 (Vol XLVII, n°4, 1995), Storage, 18- 22
7. Museum Support Center, <https://naturalhistory.si.edu/research/msc>

8. Богоески, Крсте, „Методи на процена на ризиците на културното наследство во депоата во музеите на Македонија“, *е-Штит* бр.2, Скопје, 2015, 107-116.
9. Поцеска, Валентина, „Музејски стандарди на депонирање“, *е-Штит* бр.2, Скопје, 2015, 91-98.
10. www.blic.rs/kultura/vesti/vedostaje-izlozbeni-prostor
11. www.vreme.com/1353, 8 decembar 2016/ kultura/ Čuvanje kulturnih vrednosti: Dobra volja
12. <https://www.hasenkamp.com/en/company>